

PROGRAM LOGOPEDYCZNY

PROFILAKTYCZNO - TERAPEUTYCZNY

Opracowanie:
Monika Dworaczek
Justyna Morgała

Założenia programowe.

Zajęcia logopedyczne organizuje się dla dzieci z zaburzeniami mowy, które powodują zaburzenia komunikacji językowej oraz utrudniają naukę; zajęcia prowadzi logopeda. Zajęcia specjalistyczne mogą być prowadzone indywidualnie lub grupowo. Natomiast zajęcia z zakresu profilaktyki logopedycznej prowadzi nauczyciele w przedszkolu i logopeda.

Do zadań logopedy należy w szczególności:

- 1) przeprowadzanie badań wstępnych, w celu ustalenia stanu mowy u dzieci, w tym mowy głośnej;
- 2) diagnozowanie logopedyczne oraz – odpowiednio do jego wyników – organizowanie pomocy logopedycznej;
- 3) prowadzenie terapii logopedycznej indywidualnej i w grupach dzieci, u których stwierdzono nieprawidłowości w rozwoju mowy głośnej;
- 4) organizowanie pomocy logopedycznej dla dzieci z trudnościami w czytaniu i pisaniu przy ścisłej współpracy z nauczycielami prowadzącymi zajęcia z zakresu profilaktyki logopedycznej,
- 5) organizowanie i prowadzenie różnych form pomocy psychologiczno – pedagogicznej dla dzieci, rodziców i nauczycieli;
- 6) wspieranie działań wychowawczych i profilaktycznych nauczycieli.

Program jest zgodny z podstawą programową wychowania przedszkolnego, która w zakresie wspomaganie rozwoju mowy zakłada, że dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:

- „1) zwraca się bezpośrednio do rozmówcy, stara się mówić poprawnie pod względem artykulacyjnym, gramatycznym, fleksyjnym i składniowym;
- 2) mówi płynnie, niezbyt głośno, dostosowując ton głosu do sytuacji;
- 3) uważnie słucha, pyta o niezrozumiałe fakty i formułuje dłuższe wypowiedzi o ważnych sprawach”.

Program pracy logopedycznej zakłada objęcie opieką logopedyczną dzieci 4 - 6 letnich w zakresie eliminowania zaburzeń mowy.

Nastawiony jest na wspieranie edukacyjne dzieci z problemami logopedycznymi, ze zwróceniem uwagi na zakres zaburzeń, potrzeby i ich możliwości.

Koncepcja programu eksponuje działalność skierowaną na prawidłowy rozwój mowy, który wpływa na rozwój emocjonalny, społeczny i poznawczy dziecka, zaspokojenie potrzeby akceptacji i sukcesów, poczucie własnej wartości, budowanie więzi i kontaktów z rówieśnikami.

Opieką logopedyczną objęte zostaną dzieci z zaburzeniami wymowy – po przeprowadzeniu rozmów z nauczycielami, rodzicami oraz przeprowadzeniu badań wstępnych przy użyciu odpowiednich narzędzi badawczych. Proces ten musi być zaplanowany, zorganizowany a efekty pracy systematycznie kontrolowane. Podstawą działań jest wytworzenie atmosfery życzliwości i zaufania.

W programie uwzględniono zasady, metody, formy i środki swoiste dla terapii logopedycznej.

Program powinien być wykorzystany w interesie rozwijającego się dziecka, a pomocne w jego realizacji powinny być – oprócz metod logopedycznych - metody wspierające ogólny rozwój dziecka.

Program ten – oprócz funkcji terapeutycznej - pełni również funkcję profilaktyczną. Jego elementy mogą wprowadzać nauczyciele na zajęciach dydaktycznych lub wyrównawczych celem wspierania terapii logopedycznej oraz rozwijania mowy i myślenia dzieci.

Program zakłada współpracę z nauczycielami, rodzicami, laryngologiem i lekarzami innych specjalności (porady dla nauczycieli i rodziców, konsultacje, zgłaszanie problemów logopedycznych).

Materiały zawarte w programie powinny być wprowadzone na zajęciach logopedycznych oraz częściowo wykorzystane podczas zajęć w przedszkolu i pracy dziecka w domu – celem rozszerzenia i przedłużenia procesu terapii i profilaktyki logopedycznej.

Każdy nauczyciel w przedszkolu otrzyma zestaw materiałów logopedycznych przeznaczony do codziennych ćwiczeń. Zaproponowane ćwiczenia aparatu artykulacyjnego, oddechowe, ortofoniczne, logorytmiczne, historyjki obrazkowe, zabawy i gry logopedyczne – można stosować w pracy indywidualnej, grupowej i zbiorowej. Ich celem jest usprawnienie mowy, myślenia i ogólnego rozwoju dzieci.

Cele pracy logopedycznej.

Cele główne programu:

1. Stymulowanie prawidłowego rozwoju językowego dzieci.
2. Wykrywanie i usuwanie wad wymowy.
3. Kształtowanie prawidłowej mowy poprzez korygowanie zaburzeń.
4. Doskonalenie mowy już ukształtowanej.
5. Wdrażanie do praktycznego wykorzystania nawyków poprawnej wymowy przyswojonej w toku ćwiczeń.

Cele szczegółowe programu:

1. Dzieci są zainteresowane słowem mówionym, śpiewanym i czytany
2. Dzieci są zaintrygowane sposobem wymawiania wszystkich głosek.
3. Dzieci są zmotywowane do pracy nad językiem.
4. Dzieci są zmotywowane do wzbogacania słownictwa czynnego i biernego.
5. Dzieci pracują nad dużą i małą motoryką oraz koordynacją pracy analizatorów: słuchowego, wzrokowego, czuciowego.
6. Dzieci pracują nad sprawnością artykulacyjną, słuchową, wzrokową.

Formy pracy.

1. Ćwiczenia oddechowe,
2. Ćwiczenia słuchu fonematycznego.
3. Ćwiczenia fonacyjne.
4. Ćwiczenia artykulacyjne.
5. Słuchanie czytanych utworów literatury dziecięcej z podkreśleniem elementów dźwiękonaśladowczych, rytmizowanych.
6. Działania werbalne budowane na bazie działania twórczego: manipulacyjnego, konstrukcyjnego, plastycznego, tematycznego.
7. Nagrywanie się na magnetofon, odsłuchiwanie wypowiedzi.
8. Nauka wierszowanych wyliczanek i rymowanek.
9. Opowiadanie i opisywanie.
10. Recytowanie wierszy i prozy.
11. Zabawy i gry dramowe i teatralne.
12. Uważne słuchanie wypowiedzi innych.
13. Czytanie głośne sylab, wyrazów, zdań i tekstów.
14. Porządkowanie, klasyfikowanie, liczenie.
15. Ćwiczenia autokontroli słuchowej.
16. Ćwiczenia logorytmiczne.
17. Ćwiczenia relaksacyjne.

Ogólny plan pracy logopedycznej.

1. Prace organizacyjne: przygotowanie gabinetu do podjęcia terapii logopedycznej, zebranie pomocy dydaktycznych.
2. Diagnoza logopedyczna.
3. Ćwiczenia logopedyczne:
 - oddechowe: wyrabianie oddechu dla mowy, ćwiczenia oddechu przeponowego, wydłużanie fazy wydechowej, ćwiczenia emisyjne, ćwiczenia ekonomicznego zużycia powietrza umiejętności synchronizowania pauz oddechowych treścią wypowiedzi.
 - głosowe: wyrabianie właściwej tonacji, ćwiczenia umiejętności modulowania siły głosu i prawidłowego brzmienia głosek w sylabach, wyrazach, zdaniach, naśladowanie głosów.
 - słuchowe: usprawnianie odbioru bodźców akustycznych, rozpoznawanie wrażeń słuchowych, ćwiczenia poczucia rytmu, rozróżnianie głosek dobrze źle wypowiedzianych.
 - artykulacyjne: usprawnianie właściwego funkcjonowania narządów mowy, wywołanie głosek w izolacji, utrwalenie ich poprawnej realizacji w logotomach, wyrazach, zdaniach, nauka wierszy, piosenek z nasileniem głoski ćwiczonej.
 - leksykalne: rozwijanie mowy poprzez opowiadanie historyjek obrazkowych, opowiadanie ilustracji, przeczytanego tekstu, udzielanie odpowiedzi na pytania, gry i zabawy ortofonicznie.
4. Współpraca z wychowawcą grupy, pedagogiem, psychologiem.
Instruowanie o sposobie korekcji mowy, pokaz ćwiczeń, informowanie o postępach.
5. Stała współpraca z rodzicami – udzielanie wskazówek i informacji do pracy z dzieckiem w domu.

Charakterystyka rozwoju mowy dziecka w wieku przedszkolnym.

Okres swoistej mowy dziecięcej (od 3-7 roku życia).

Dziecko 3-letnie potrafi porozumieć się z otoczeniem, mowa jego jest już w pewnym stopniu ukształtowana. Nie znaczy to jednak, że jest pozbawiona błędów i że jej rozwój nie odbywa się w dalszym ciągu. Dziecko zaczyna odróżniać dźwięki s, z, c, dz od ich miękkich odpowiedników. Mowa dziecka daleka jest od doskonałości. Wyrazy są poskracane, głoski poprzesztawiane, grupy spółgłoskowe - uproszczone. Występują zlepkki wyrazów i nowotwory językowe. Dziecko 3-letnie powinno już wymawiać wszystkie samogłoski, tak ustne, jak i nosowe: a, o, e, u, i, y, ą, ę, chociaż w mowie jego mogą występować odstępstwa, np. zamiana samogłosek: a = o, e = a, i=y. Jest to związane z niewykształconą sprawnością narządów artykulacyjnych. Powinny występować również spółgłoski twarde i miękkie: m, mi, b, bi, p, pi, f, fi, w, wi, ś, ć, ź, dź, ń, k, g, ki, gi, ch, t, d, n, l, li, j, ł. W wieku tym pojawiają się głoski: s, z, c, dz, a nawet sz, ż, cz, dż. Ogólnie biorąc, mowę dziecka 3-letniego cechuje zmiękczenie głosek s, z, c, dz, sz, ż, cz, dż, które często są wymawiane jako ś, ź, ć, dź, r może być wymawiane jak j lub l, zamiast f występuje ch i odwrotnie.

Wymowa dziecka 4-letniego różni się pod względem dźwiękowym. Utrwalają się takie głoski jak: s, z, c, dz. Dziecko nie powinno już wymawiać ich jak: ś, ź, ć, dź. Pojawia się głoska r. i głoski sz, ż, cz, dż, choć dziecko jeszcze zamienia je na s, z, c, dz lub ś, ź, ć, dź.

Mowa dziecka 5-letniego jest już w zasadzie zrozumiała. Głoski sz, ż, cz, dż, które pojawiały się w czwartym roku życia, zaczynają się ustalać. Dziecko potrafi je poprawnie powtórzyć. Głoska r powinna być wymawiana, ale często pojawia się dopiero w tym okresie.

Mowa dzieci 6-letnich powinna już być opanowana pod względem dźwiękowym.

Rozwój mowy nie u wszystkich dzieci przebiega jednakowo: u jednych szybciej, i te dzieci zaczynają mówić wcześniej, u innych zaś wolniej, co przejawia się późniejszymi początkami mowy i wolniejszym przyswajaniem sobie wymowy pewnych głosek. Różna może być kolejność pojawiania się poszczególnych głosek w trakcie rozwoju mowy. Stopień rozwoju mowy w danym momencie zależy od różnych czynników. Do najważniejszych należą psychofizyczny rozwój dziecka oraz wpływ środowiska i odpowiednia symulacja.

Najczęściej spotykane wady wymowy u dzieci w wieku przedszkolnym.

- **SEPLENIENIE MIĘDZYŻĘBOWE**

Podczas realizacji głosek: s, z, c, dz lub sz, rz, cz, dż lub ś, ź, ć, dź język jest wsuwany między zęby.

- **SEPLENIENIE BOCZNE**

Podczas realizacji głosek: s, z, c, dz lub sz, rz, cz, dż lub ś, ź, ć, dź język jest ułożony niesymetrycznie i strumień powietrza uchodzi prawą bądź lewą stroną.

- **SEPLENIENIE PROSTE**

Dotyczy głosek: s, z, c, dz lub sz, rz, cz, dż lub ś, ź, ć, dź, mogą one być zastępowane np. szkoła=skoła lub szkoła; czapka=capka lub ćapka.

- **KAPPACYZM I GAMMACYZM**

Głoski k oraz g zastępowane są odpowiednio przez głoski t oraz d, np. kot=tot.

- **MOWA BEZDŹWIĘCZNA**

Zamiana p=b; t=d; f= w; s=z np. dom=tom, woda=foda, koza=kosa, kura=góra.

- **RERANIE**

Nieprawidłowa realizacja głoski r.

- **NOSOWANIE**

Nosowe brzmienie głosek ustnych (wrażenie kataru, zatkanego nosa).

Diagnoza logopedyczna

Warunkiem prawidłowego przebiegu terapii logopedycznej w każdym zaburzeniu mowy jest właściwa diagnoza, od ustalenia której rozpoczynamy pracę z dzieckiem. Diagnoza logopedyczna kształtuje się przez wielokrotny kontakt z dzieckiem, jego opiekunami oraz - w uzasadnionych przypadkach - specjalistami z innych dziedzin (laryngolog, pedagog, psycholog, audiolog).

Celem diagnozy logopedycznej jest ustalenie:

- nieprawidłowo realizowanych głosek oraz sposobu ich wymowy,
- przyczyn wadliwej artykulacji,
- wpływu wady na przebieg procesu porozumiewania się,
- rodzaju wady i jej wpływu na funkcjonowanie dziecka.

Kwalifikowanie dzieci do zajęć logopedycznych odbywa się po przeprowadzeniu badania diagnostycznego, konsultacji z wychowawcą i zapoznaniu się z orzeczeniami psychologiczno – pedagogicznymi oraz wynikami badań specjalistycznych.

Proces diagnozy logopedycznej przebiega według określonego schematu i ulega modyfikacjom w zależności od rodzaju zaburzenia.

Schemat badania logopedycznego:

1. Badania wstępne:

- wywiad
- obserwacja
- orientacyjne badanie mowy

2. Badania podstawowe:

- badanie rozumienia
- badanie mówienia
- badanie czytania i pisanie

3. Badania uzupełniające:

- badanie stanu i sprawności narządów mowy w obrębie jamy ustnej (budowa języka, podniebienia, stan uzębienia i zgryz), jamy gardłowej i nosowej
- badanie stanu i funkcjonowania narządu słuchu:
 - badanie słuchu fonematycznego
 - orientacyjne badanie słuchu
 - badanie pamięci słuchowej

4. Badania specjalistyczne (wg potrzeb)

- laryngologiczne
- ortodontyczne
- psychologiczne
- pedagogiczne
- audiologiczne

- neurologiczne

Badania wstępne i podstawowe mają na celu wyodrębnienie problemu.

Badania uzupełniające pozwalają na ustalenie przyczyny wady wymowy.

Z kolei badania specjalistyczne służą uzupełnieniu danych zebranych w badaniu podstawowym i uzupełniającym oraz rozpoczęciu leczenia, gdy zachodzi taka konieczność. Brak leczenia często uniemożliwia terapię logopedyczną.

Terapia logopedyczna.

Na podstawie ustalonej diagnozy rozpoczynamy postępowanie terapeutyczne obserwując osiągnięte efekty. Terapia logopedyczna obejmuje działania zmierzające do usunięcia wszelkich zakłóceń procesu porozumiewania się i składa się z dwóch podstawowych etapów:

- 1) wywołania prawidłowego wzorca artykulacyjnego danej głoski,
- 2) utrwalenia tego wzorca w ciągu mownym.

Terapia logopedyczna wymaga sformułowania zasad postępowania, jakimi powinien kierować się logopeda, aby zrealizować zamierzone cele.

Zasady terapii logopedycznej:

1. Zasada wczesnego rozpoczynania terapii.

Należy jak najszybciej rozpocząć terapię logopedyczną, gdyż wczesna interwencja skraca jej czas i zwiększa efektywność.

2. Zasada indywidualizacji.

Program terapii powinien być opracowany dla konkretnego dziecka i pod kątem jego problemu.

3. Zasada wykorzystywania wszelkich możliwości dziecka.

W procesie terapii należy angażować maksymalną liczbę zmysłów i wykorzystywać posiadane przez dziecko umiejętności.

4. Zasada kompleksowego oddziaływania.

Zaburzeniom mowy towarzyszą często inne zaburzenia. Istnieje wówczas potrzeba prowadzenia równoległe do terapii logopedycznej również terapii zaburzeń emocjonalnych, zaburzeń zachowania, terapii pedagogicznej, edukacji dla rodziców.

5. Zasada aktywnego i świadomego udziału.

Dziecko musi czuć potrzebę ćwiczeń i rozumieć konieczność udziału w zajęciach. Należy pobudzać jego zainteresowanie i motywację do pracy.

6. Zasada współpracy z najbliższym otoczeniem.

Rodzice mają prawo do informacji dotyczących zdiagnozowanych zaburzeń, programu, i sposobu terapii oraz przewidywanych efektów.

7. Zasada systematyczności.

Dotyczy sposobu prowadzenia zajęć. Bez rytmiczności i systematyczności ćwiczeń obniża się poziom motywacji i mobilizacji dziecka do pracy.

8. Zasada stopniowania trudności.

Terapię rozpoczynamy od ćwiczeń najłatwiejszych dla dziecka i kolejno realizujemy coraz trudniejsze, przechodząc od elementów znanych do mniej znanych i nowych.

Ćwiczenia przygotowujące narządy artykulacyjne do wywołania zaburzonych głosek.

a) ćwiczenia oddechowe – wyrabianie oddechu dla mowy, wydłużanie fazy wydechowej, ćwiczenia emisyjne, ćwiczenia ekonomicznego zużycia powietrza i umiejętności synchronizowania pauz oddechowych z treścią wypowiedzi.

- wdech przez nos, wydech ustami,
- unoszenie rąk w górę podczas wdechu, spokojne opuszczanie rąk przy wydechu,
- wykonywanie wdechu i zdmuchiwanie świeczki (powoli, szybko) na wydechu,
- wykonanie wdechu wymawiając „s” z jednakową głośnością,
- wykonanie wdechu wymawiając „s” raz ciszej, raz głośniej,
- wykonanie wdechu dmuchając na skrawek papieru (odchylenie papieru musi być cały czas jednakowe),
- wydmuchiwanie baniek mydlanych przez słomkę,
- zdmuchiwanie płomyka świecy przy zwiększanej stopniowo odległości,
- dmuchanie na kłębuszki waty, papierowe kulki, piłeczki,
- nadmuchiwanie balonów,
- gra na organkach, trąbce, gwizdku.

b) ćwiczenia narządów artykulacyjnych – usprawnianie właściwego funkcjonowania narządów mowy, wywoływanie głosek w izolacji, utrwalanie ich poprawnej realizacji w sylabach, logotomach, wyrazach, zdaniach z nasileniem głoski ćwiczonej.

- **ćwiczenia języka:**

- gwałtowne wysuwanie i wsuwanie języka w głąb jamy ustnej, zlizywanie z talerzka miodu, posypki na torty,
- „kłąskanie” językiem o podniebienie twarde,
- dotykanie czubkiem języka na zmianę dolnych i górnych zębów przy silnie opuszczonej żuchwie,
- unoszenie czubka języka do wałka dziąsłowego,
- wysuwanie języka na górną wargę,
- odklejanie opłatka, chrupki od wałka dziąsłowego,
- głośne wymawianie głoski a z jednoczesnym unoszeniem języka do wałka dziąsłowego,
- kilkakrotne uderzanie czubkiem języka o wałek dziąsłowy, wielokrotne wymawianie sylaby da z głoską d realizowaną dziąsłowo jak w wyrazie Andrzej, drzewo,
- lizanie podniebienia przy otwartych ustach,
- wypychanie językiem policzków.

- **ćwiczenia warg:**

- szybkie zmienianie układu ust „uśmiech” - „ryjek” ,

- utrzymywanie na wargach zwiniętych w „ryjek” kóleciska z cienkiego drucika, podczas wykonywania ćwiczeń manualnych (chodzi o odwrócenie uwagi od wykonywanego ruchu warg, by ćwiczona czynność wykonywana była automatycznie),
- wykonywanie ruchów imitujących gwizdanie i cmokanie,
- zakładanie wargi dolnej na górną i odwrotnie,
- dmuchanie przez wargi ułożone w kształt dzióbka i z zębami górnymi na dolnej wardze,
- parskanie,
- półuśmiech-odciąganie na przemian kącików warg,
- nadymanie policzków i powolne wypuszczanie powietrza ustami lub nosem.

- **ćwiczenia podniebienia miękkiego:**

- wdychanie i wydychanie powietrza przez nos,
- wypowiedzianie sylaby apa z przedłużeniem momentu zwania warg,
- wypowiedzianie sylab ap, op, ep, yp, up z przedłużeniem zwania warg,
- ćwiczenia z rurką (przenoszenie kawałków papieru),
- ziewanie.

- **ćwiczenia żuchwy:**

- opuszczanie i unoszenie żuchwy ku górze,
- wykonywanie ruchów poziomych, raz z wargami rozchylonymi, raz z zamkniętymi,
- ruchy do przodu i do tyłu.

c) ćwiczenia emisyjno – głosowe:

– wyrabianie właściwej tonacji, kierowanie głosu na maskę, ćwiczenia umiejętności modulowania siły głosu i prawidłowego brzmienia głosek w sylabach, wyrazach, zdaniach, naśladowanie głosów.

- próby wymowy poszczególnych bądź niektórych samogłosek na różnej tonacji,
- ćwiczenia na wyrazach dźwiękonaśladowczych (muuu..., chał chał..., pi pi..., itp.),
- stajemy swobodnie w niewielkim rozkroku, ręce luźno zwisają wzdłuż ciała, głowa lekko pochylona do przodu. Unosząc powoli głowę, bierzemy głęboki wdech a wypuszczamy gwałtownie parsając jak koń (powtarzamy kilka razy),
- wyobraźcie sobie, że jesteśmy w lesie i chcemy przywołać koleżankę i kolegę, których nie widzimy:

a) przeciągamy samogłoskę w pierwszej sylabie: Kaaaaa...siu!, Maaaaa...ćku!

b) przeciągamy samogłoskę w drugiej sylabie: Elkaaaaa...!, Tomkuuuuu...!

Ćwiczenia właściwe z zakresu korekcji wad wymowy.

1. wywołanie głoski w izolacji,
2. utrwalanie głoski korygowanej w sylabach otwartych i zamkniętych,
3. utrwalanie głoski korygowanej w strukturze logotomowej,
4. utrwalanie głoski korygowanej w wyrazach w nagłosie, śródgłosie i wygłosie,
5. utrwalanie głoski korygowanej w zdaniach,
6. automatyzacja poprawnej wymowy w mowie spontanicznej, opowiadanie ilustracji, historyjek obrazkowych, rozmowy kierowane,
7. ćwiczenia utrwalające z wykorzystaniem komputera.

Najczęściej występujące zaburzenia mowy – praca korekcyjna:

- sygmatyzm, czyli nieprawidłowa realizacja głosek dentalizowanych. Praca korekcyjna – sygmatyzm (sz,ż,cz,dż):
wywoływanie zaczynamy zwykle od głoski „sz”. Polecamy w tym celu unieść czubek języka do dziąseł. Ćwiczenie powtarzamy kilkakrotnie polecając język unosić i opuszczać, przytrzymywać w górze przez chwilę itp. Następnie ćwiczymy zaokrąglenie warg, potem łączymy te dwa elementy układ języka, warg i zbliżamy siekacze. Proponujemy dziecku naśladowanie szumu drzew, szelestu liści...Zwykle otrzymujemy głoskę sz , którą po kilkakrotnym powtórzeniu wprowadzamy do sylab, wyrazów, zdań. Wywoływanie głosek s,z,c,dz, jest trudniejsze. Pracę nad tym szeregiem prawie zawsze rozpoczynamy od głoski s. Jedną z technik jest przekształcenie t. Wymawiamy tę głoskę delikatnie i z przedłużeniem równocześnie zbliżając siekacze (dentalizacja) i cofając kąciki warg. Otrzymujemy w ten sposób tsss. Następnie po kilku powtórzeniach prosimy dziecko, aby t było bardzo słabo artykułowane lub w końcu tylko pomyślane, więc cały akcent przeniesie się na s. Powtarzamy potem kilkakrotnie s, jeśli dziecku nie sprawia to trudności – łączymy je z samogłoskami. Niektórym dzieciom łatwiej jest łączyć np. st niż sa. Rozpoczynamy utrwalanie od wyrazów typu sto, stoi, stopa, stółek, studnia. Przy międzyzębowości lepiej rozpocząć pracę od dziąsłowych, aby uzyskać choćby częściowe cofnięcie masy języka. Przy artykulacjach bocznych pewną pomocą może być butelecarka po lekarstwie. Podczas wymawiania przedłużonego s przesuwamy wylot buteleczki wzdłuż warg dziecka. Ustalamy w ten sposób miejsce wychodzenia powietrza (słysząc głośniejszy szum). Jeśli jest ono zlokalizowane nie na środku, zaczynamy od dmuchania do buteleczki umieszczonej przed środkowymi siekaczami i stopniowo przekształcamy to dmuchanie w sss. Jest to tylko pomoc dodatkowa. Pozostałe głoski szeregu przedniojęzykowo – zębowego nie wymagają odrębnych technik wywoływania. Wszystkie one charakteryzują się płaskim ułożeniem języka, więc wywołanie i utrwalenie s jest przygotowaniem do

wymowy z, c, dz. Pracujemy nad utrwalaniem kolejno każdej głoski. Wady głosek środkowojęzykowych (ś, ź, ć, dź) są rzadko spotykane. Mogą one mieć substytuty w postaci s, z, c, dz lub sz, ż, cz, dż, czasem przez t, d, ch. Bywają one też deformowane; wówczas obserwujemy niepełną miękkość, artykulacje boczne lub międzyzębowe. Wywoływanie prawidłowej artykulacji głosek środkowojęzykowych jest znacznie trudniejsze niż uzyskiwanie zębowych czy dźwiękowych. Najczęściej stosuje się tu (po uprzedniej gimnastyce języka, szczególnie ćwiczeniu „kocięgo grzbietu”) przekształcanie głoski ch. Od precyzji wykonania tego ćwiczenia w dużej mierze zależy sukces. Takie chi należy zacząć wymawiać z opuszczoną szczęką dolną i w trakcie tejże artykulacji zbliżyć do siebie zęby. Podobnie można przekształcić i przedłużając je i wymawiając szeptem (rozpocząć wymawianie od opuszczenia szczęki dolnej). Wywołujemy więc zwykle głoskę ś, którą następnie utrwalamy. Na początku należy wprowadzać sylaby typu si i wyrazy takie jak siny, siwy, sito, sikorka. W następnej kolejności mogą być wprowadzane wyrazy typu śpi, śpiewa, śliwka, ślimak, czyli połączenia ś ze spółgłoską mięką.

- rotacyzm to nieprawidłowa wymowa głoski "r".

Praca korekcyjna – rotacyzm:

w większości przypadków rotacyzmu prowadzi się ćwiczenia wstępne, których celem jest doprowadzenie do wibracji czubka języka.

Do podstawowych ćwiczeń języka należą:

1. Rozciąganie języka leżącego swobodnie w jamie ustnej tak, aby jego boki dotykały zębów trzonowych, a następnie wysuwanie szerokiego języka.
2. Ujmowanie brzegów języka między zęby trzonowe i delikatne żucie.
3. Układanie szerokiego języka i wykonywanie wdechów i wydechów przy lekko rozchylonych wargach.
4. Ujmowanie brzegów języka między zęby trzonowe i unoszenie jego czubka do wałka dźwiękowego.
5. Liczenie górnych, a następnie dolnych zębów.
6. Masaż języka przez wysuwanie go i wsuwanie przez lekko zbliżone zęby.
7. Zdmuchiwanie skrawków papieru z czubka języka.
8. Unoszenie szerokiego języka za górne zęby.
9. Kłaskanie językiem.

Szybkie i delikatne wymawianie dźwiękowych głosek t i d oraz t, d, n, przy znacznym otwarciu ust.

Metody umożliwiające przekształcenie dźwięków pomocniczych, które muszą być przez pacjenta tworzone prawidłowo, w głoskę (r). Delikatne tworzenie d możemy osiągnąć polecając dziecku nucenie znanych melodyjek za pomocą dźwięku d.

Wymawiamy lekko i delikatnie sylaby te-de, przy czym podczas wymowy głoski d czubek języka powinien stykać się z dźwiękami.

W czasie tworzenia pomocniczego dźwięku I szybko poruszamy palcem wskazującym pod czubkiem języka dziecka.

W czasie przedłużania dźwięku pomocniczego ż opuszczamy energicznie szczękę dolną. Innym sposobem jest potrącanie palcem wędzidełka podjęzykowego w czasie wymawiania ż.

W miejscu gdzie powinna występować głoska r, wstawiamy podwójne dd, wymawiając np. bddat – brat, pddanie – pranie, tddawa – trawa. Ważne i zasadnicze znaczenie ma dobór wyrazów do ćwiczeń logopedycznych. Jest to problem zależny od indywidualnych możliwości i warunków. Optymalna kolejność utrwalania wymowy r to ćwiczenia w których głoska ta występuje po spółgłoskach: p, b, t, d, k, g, ch, m, f, w, ś, s, z, ż, sz, ź, w nagłosie i śródgłosie.

- mowa bezdźwięczna (ubezdźwięcznienie) to: nieumiejętność realizowania głosek dźwięcznych, zanik lub brak dźwięczności w danym fonemie zaburzenia w realizacji dźwięczności, które polegają na nie wymawianiu głosek dźwięcznych (wyjątek stanowią samogłoski oraz spółgłoski : r,l,m,n,j,ń) zastępowaniu ich odpowiednimi głoskami bezdźwięcznymi lub myleniu obu szeregów. Zastępowanie spółgłosek dźwięcznych bezdźwięcznymi pojawia się jako wada samodzielna lub w połączeniu z innymi zaburzeniami artykulacji..
Praca korekcyjna - mowa bezdźwięczna:
metody korekcji mowy bezdźwięcznej to ćwiczenia słuchowe:
 1. Ćwiczenia słuchu niewerbalnego, np. rozpoznawanie różnych dźwięków z otoczenia.
 2. Ćwiczenia słuchu werbalnego, które pozwolą dziecku świadomie rozpoznawać właściwy dźwięk:
 - a) wypowiedzanie samogłosek ustnych - a o e u i y – szeptem i cicho.
 - b) nucenie melodyjek za pomocą izolowanych głosek, np. f f f f, s s s s, ś ś ś ś. Śpiewanie głosek bezdźwięcznych powoduje najczęściej ich udźwięcznienie – w sposób łatwy i przyjemny dla dziecka.
 - c) Wysłuchiwanie przez dziecko specjalnie nagranych wyrazów. Mogą to być wyrazy wypowiedzane przez dziecko. W czasie odtwarzania nagrania można pokazywać rysunki obrazujące wypowiedziane wyrazy. Ćwiczenie to ma na celu uświadomienie dziecku wadliwej wymowy głosek dźwięcznych.
 3. Rozpoznawanie przez dziecko drogą słuchową danego dźwięku wśród innych dźwięków. Na przykład prosi się dziecko o podniesienie ręki, gdy usłyszy z wśród innych dźwięków, np. r d m k z s t z . Dzieci starsze , tzn. 6 – letnie, mogą w ten sposób rozpoznawać sylaby z udziałem głoski dźwięcznej, np.: zzzzzz - sssa, i głoski dźwięczne w wyrazach, np.: Gruba – grupa, goni – koni.
Fonetyczne metody korekcji mowy bezdźwięcznej to:
 1. Powtarzanie dźwięków izolowanych. Ćwiczenie to polega na przedłużaniu jakiejś spółgłoski, najpierw przez logopedę, potem przez dziecko. Metoda ta przynosi dobre rezultaty przy udźwięcznianiu głosek: f fi s ś sz, nieco gorsze przy udźwięcznianiu głosek c ci cz, niewielkie przy pozostałych głoskach bezdźwięcznych mających swoje bezdźwięczne odpowiedniki, tzn. p pi t k ki . W ćwiczeniach tych nie wskazane jest wzmacnianie artykulacji głosek

dźwięcznych.

2. Metoda fonetycznej analogii polega na tym, że dźwięczność jednej głoski przenosi się na inne głoski, np. wata – zamek – ziarno – żyto

3. Metoda fonetycznej asymilacji polega na wykorzystaniu sąsiedztwa fonetycznego głoski, której dźwięczna wymowa została opanowana, np. głoska w może być wykorzystana do ćwiczenia d w wyrazach: dwoje, dwója, dwór; głoska dz do ćwiczenia b w wyrazie: dzbanek, głoska wi do ćwiczenia g w wyrazach: gwiazda, gwizdać, gwizdek itd.. Wykorzystanie głosek nosowych m, mi do ćwiczenia b, bi oraz n, ni do ćwiczenia d, di. Ćwiczenie to polega na bardzo szybkim i rytmicznym wymawianiu głosek nosowych i jednoczesnym zaciskaniu skrzydełek nosa.

- kappacyzm, gammacyzm to wady wymowy polegające na nieprawidłowej realizacji głosek tylnojęzykowych zwartych: k, g, ki, gi.

Praca korekcyjna – kappacyzm, gammacyzm:

dla wywołania głoski k często wystarczy, aby dziecko szeroko otworzyło usta i próbowało wymawiać k. Jeśli ma kłopoty z ułożeniem języka, wtedy czubek języka przytrzymujemy szpatułką, trzonkiem łyżeczki lub palcem i polecamy wymawiać t, ta. Unieruchomiony czubek języka nie będzie się mógł podnieść do góry, będzie natomiast podnosiła się tylna jego część. Inny sposób to ułożenie dziecka na wznak i odchylenie głowy ku tyłowi; język cofa się w głąb jamy ustnej pod wpływem własnego ciężaru. W tej pozycji dochodzi do zwarcia tylnej części języka z podniebieniem miękkim. Przytrzymując język, zawsze zaczynamy od t, ta, to, te, tu. Polecamy wymawiać k, ka, dopiero wtedy, gdy dziecko opanuje pracę języka potrzebną do wyprodukowania prawidłowego dźwięku. G po nauczaniu k pojawia się zwykle samoistnie. Układ języka jest taki sam jak przy k. Jako dźwięczna nie jest wymawiana w wygłosie wyrazu. Zniekształceniu ulega tak jak k. Wadliwa wymowa zwykle polega na zamianie g na d (góra= dura, noga= noda).

- rynolalia (nosowanie) zachodzi wówczas, gdy głoski nosowe wymawiane są jak głoski ustne i jest to wtedy nosowanie zamknięte lub odwrotnie, gdy głoski ustne są wymawiane jak głoski nosowe, tzn. łączą się z rezonansem nosowym, co określamy mianem – nosowanie otwarte. Zarówno nosowanie otwarte, jak i zamknięte można podzielić na funkcjonalne i organiczne. Podział ten uwzględnia przyczyny wywołujące rynolalię.:

-nosowanie funkcjonalne może być spowodowane brakiem kontroli słuchowej

-nosowanie organiczne to wymowa nosowa spowodowana rozszczepem podniebienia, zbyt krótkim podniebieniem miękkim lub jego wrodzonym niedorozwojem.

Przyczynami powodującymi nosową artykulację są:

- przy nosowaniu zamkniętym – przejście do jamy nosowej jest zamknięte (niedrożne) na skutek: przerostu śluzówki nosa, obrzęku przy ostrych stanach kataralnych, przerostu trzeciego migdałka, polipów, skrzywienia przegrody

nosa. Wymienione przyczyny sprawiają, że wszystkie głoski są wymawiane z rezonansem ustnym. Warunkiem poprawy wymowy jest zlikwidowanie przyczyny (np. zabieg operacyjny lub leczenie stanów kataralnych). -przy nosowaniu otwartym – przejście do jamy nosowej cały czas jest otwarte z powodu: rozszczepów podniebienia (czasem niewidocznych, bo podśluzówkowych), krótkiego podniebienia, nieprawidłowej pracy pierścienia gardłowego, co powoduje, że wszystkie głoski mają zabarwienie nosowe. Nosowanie otwarte powstaje w wyniku niedostatecznego oddzielenia jamy ustnej od jamy nosowej i dlatego pojawia się rezonans nosowy największy – w wypadku samogłosek – przy u, i, najmniejszy przy a. Przy wymowie wszystkich spółgłosek miejsce artykulacji zostaje przesunięte do tyłu, w kierunku podstawy języka, tylnej ściany gardła i krtani. Przy nosowaniu otwartym największemu zniekształceniu ulegają spółgłoski szczelinowe i zwarto-szczelinowe. Wszystkie głoski, niezależnie od sposobu ich realizacji wymawiane są z silnym zabarwieniem nosowym. Praca korekcyjna w przypadku rynolalii na skutek rozszczepu podniebienia musi być prowadzona indywidualnie w zależności od rodzaju zaburzeń mowy, wieku, poziomu wiedzy i inteligencji pacjenta. Właściwe leczenie foniatryczne następuje raczej po operacyjnym leczeniu. Wykonywanie ćwiczeń przed operacją jest możliwe tylko przy zatykaniu nosa watą lub zaciskaniu skrzydełek nosa palcami w celu zniesienia nosowania. Wzbudza to świadomość prawidłowego brzmienia dźwięków mowy i wytwarza bodźce samokontroli. Kolejność ćwiczeń ustala się indywidualnie. Ćwiczenia stosowane w rehabilitacji dzieci z rozszczepami podniebienia dzielimy na trzy główne grupy:

1. ćwiczenia dla wytworzenia właściwego toru oddechowego i prawidłowej czynności zwierającego pierścienia gardła,
2. ćwiczenia warg i języka,
3. ćwiczenia artykulacji.

- Jąkanie - najogólniej mówiąc – polega na zaburzeniu koordynacji pracy narządów: oddechowego, fonacyjnego i artykulacyjnego.

Praca korekcyjna związana z jąkaniem to dobór właściwej terapii np.:

1. technika powolnego, przedłużonego mówienia
2. terapia oddechowa
3. technika delikatnego startu mowy
4. echokorekcja
5. rytmizacja mówienia, śpiewoterapia
6. analiza objawów jąkania się
7. psychoterapia
8. relaksacja.

Ćwiczenia z dziećmi jękającymi się obejmują trzy zasadnicze elementy:

- prawidłowe oddychanie

- rozluźnienie napięcia mięśni narządów mowy poprzez relaks i psychoterapię
- regulację tempa i rytmu mowy.

Po badaniu mowy rodzice powinni być powiadomieni o stanie mowy dziecka. Jest to konieczne ze względu na współpracę. Trzeba informować rodziców, na czym obecnie pracuje i jak mają oni współdziałać, utrwalając uzyskiwane efekty. Nawet kilkuminutowe, ale codzienne ćwiczenia rodziców z dzieckiem będą już wielką pomocą.

Ćwiczenia wspomagające terapię logopedyczną.

ćwiczenia ortofoniczne:

- zabawa pt. „Wiosenny spacer” – dzieci poruszają się zgodnie z akompaniamentem do marszu, biegu, podskoków. W przerwie prowadzący rytmizuje słowo „wiosna” stosując różną dynamikę i tempo,
- zabawa pt. „Przyjście Wiosny na łąkę”. Wiosna (prowadzący) wędruje między dziećmi, dotyka je różdżką i „zamienia” w owady. Rozdaje dzieciom znaczki z obrazkiem owada. Następnie zaprasza owady do lotu. Na zakończenie owady urządzają „koncert”
- zabawa „Pszczoły.” Dzieci – pszczoły stoją w umówionych miejscach pod ścianami – tu są ule. W trakcie muzyki pszczoły wylatują z uli i latają w różne strony zbierając pyłek z kwiatów. Na przerwę w muzyce z głośnym brzęczeniem (zzzzzzz) wracają do ula. W ulu brzęczą bardzo cichutko (mmmm).
- zabawa „W lesie.” Dzieci zostają podzielone na trzy grupy zwierząt leśnych – zajęce, wiewiórki i ptaki. Każdą grupę zwierząt wywołuje inny akompaniament rytmiczny. Dzieci, które usłyszą swój rytm biegną po sali naśladować wybrane zwierzę, następuje zmiana rytmu i kolejna grupa naśladowuje zwierzęta,
- zabawa „Jastrząb i kurczęta”. Dzieci ruchem i dźwiękiem naśladowują kurczęta chodzące po podwórku, na sygnał tamburyna uciekają przed „jastrzębiem” w wyznaczone na sali miejsce,
- „Wróble” – podskoki obunóż w miejscu i po całej sali, z jednoczesnym dźwiękowym naśladowaniem ćwierkania,

ćwiczenia stymulujące rozwój słuchu fonematycznego:

- usprawnianie odbioru bodźców akustycznych, rozpoznawanie wrażeń słuchowych, ćwiczenia poczucia rytmu, rozróżnianie głosek dobrze i źle wypowiedzianych.
- odtwarzanie w układzie przestrzennym wystukanego „rytmu”. Dziecko otrzymuje do dyspozycji kilka klocków. Osoba prowadząca ćwiczenia wystukuje określony rytm zasłaniając rękę. Zadaniem dziecka jest ułożenie klocków odpowiednio do tego rytmu. Jeśli dziecko popełnia błąd, powtarzamy stukanie i naprowadzamy dziecko na poprawne wykonanie ćwiczenia,
- zabawa w pogodę. Na dźwięk „szuu...” dzieci naśladowują wiatr, który szybko wieje (ruchy ramion nad głową). Przez cały czas mówią głośno „szuuu, szuuu”. Na dźwięk „plum” – naśladowują deszcz podskakując, w momencie opadania mówią „plusk”. Na dźwięk „lalala” – dzieci kręcą się wokół własnej osi z ramionami w bok; powoli kucają, kręcąc się. Przez cały czas mówią „lalala”,
- rozpoznawanie nazwy obrazka na podstawie pierwszej głoski. Całe obrazki z jednego kompletu rozdajemy dzieciom, które kładą je przed sobą tak, aby ilustracje były widoczne. Osoba prowadząca ćwiczenia pozostawia do swojej dyspozycji drugi komplet obrazków. Nie pokazując obrazka wypowiada odpowiednią głoskę. Każde z dzieci sprawdza, czy ma obrazek, którego nazwa rozpoczyna się od podanej głoski. Dziecko, które rozpozna właściwy obrazek, otrzymuje drugi do pary

- wydzielanie ostatniej głoski z nazwy obrazka. Osoba prowadząca mówi nazwę przedstawionego na obrazku przedmiotu. Dziecko, które ma dany obrazek, podaje ostatnią głoskę nazwy i otrzymuje drugi do pary,
- różnicowanie głosek poprzez wskazywanie obrazków, rysowanie, wycinanie itp. (np. które zwierzę wydaje dany odgłos wąż – sssss..., mucha - zzzz),
- różnicowanie głosek z użyciem gestów - wymawiamy opozycyjne głoski, gdy dziecko usłyszy np. „sz” - podnosi rękę do góry (tak jak układa się język przy artykulacji), gdy „s” - opuszcza na dół,
- różnicowanie takich samych głosek, różnych i o podobnym brzmieniu lub sylab (np. ba - da – ga - ba...) – dzieci sygnalizują moment usłyszanej głoski lub sylaby.

ćwiczenia i zabawy z muzyką – logorytmiką:

- zabawa muzyczna „lampa – nos” ze wskazaniem wysokości dźwięków. Prowadzący gra albo śpiewa dźwięki: wysokie, niskie. Kiedy gra dźwięk wysoki, dzieci pokazują „lampę”, kiedy niski – „nos.”
- muzyczna zabawa z tekstem piosenki „Sanna.” Rytmiczne powtarzanie tekstu na tle pulsu
- nauka tekstu na zasadzie echa:
zi-ma. zi-ma, zi-ma pa-da, pa-da, śnieg ja-dę, ja-dę, w świat sa-nia-mi san-ki dzwo-nią dzwo-ne-czka-mi dzyń, dzyń, dzyń dzyń, dzyń, dzyń dzyń, dzyń, dzyń.
Rytmiczne powtarzanie tekstu ze zmienną intonacją: wysoko, na średniej wysokości, nisko.
- zabawa ruchowa „Sanki.” Dzieci ustawiają się w kole, formują „sanki” mówią lub śpiewają piosenkę i biegną po okręgu koła. Na zakończenie każdej zwrotki zatrzymują się, odwracają do siebie twarzami i klaszczą w ręce partnera,
- „Walka z piłkami”. Prowadzący toczy kilka piłek do dziecka, które od razu odtacza je z powrotem. Czasami toczymy nawet kilka piłek na raz. Aby je odesłać dziecko musi się wykazać zręcznością i szybkim refleksem. Gra ta rozwija zręczność, spostrzegawczość, uczy przestrzegania zasad,
- Żołnierski marsz. Sylwetka wyprężona, ręce przyciśnięte do tułowia. Dziecko maszeruje jak żołnierz podczas parady. Stopy muszą być mocno wyprężone i wysunięte ku przodowi. W tej pozycji uniesiona stopa powinna być postawiona na podłodze. Ćwiczenie to wyrabia prawidłową postawę i ładny chód.
- Koń w cyrku. Należy kroczyć unosząc wysoko kolana, podobnie jak koń w cyrku. Dzieci chodzą coraz szybciej, aż wreszcie biegną. Następnie zwalniają i w końcu stają.
- Zabawa z piłką. Dzieci stają w kole. Jedno trzyma piłkę. Muzyka w takcie dwu-, trzy, cztermiarowym na zmiany. Na raz dzieci kolejno podają piłkę od dziecka do dziecka. Muszą przy tym uważać na akcenty muzyczne w zmieniającym się metrum,
- Piłka wędrowniczka. Dzieci stoją w dwóch rzędach w pewnych odstępach. Rzucanie piłką powinno wypaść na mocną część taktu, zaś w czasie pozostałych piłkę należy przetrzymać,
- Na łące. Dzieci podzielone na trzy grupy: świerszcze, żaby, pszczoły – stoją w luźnej gromadce. Każda grupa wywoływana jest do poruszania się innym akompaniamentem. Na dany sygnał, np. klaskanie, świerszcze biegną i wydają głosy

– cyk, cyk...:pozostałe dzieci kucają. Potem zmienia się sygnał, np. uderzenie w bębenek – to znak dla żab, które wołają – kum, kum, rech, rech... i skaczą. Trzeci sygnał, np. gra na trąbce, wywołuje pszczoły – bzzz, bzzz... – to ich głos. Kolejność poszczególnych sygnałów czy zmiana melodii wywołujących poszczególne grupki dzieci jest różna, co zmusza do uważnego słuchania i szybkiego reagowania na nie.

Ćwiczenia stymulujące ogólny rozwój dziecka.

ćwiczenia rozwijające słownik czynny i bierny:

- rozwijanie mowy poprzez nazywanie i wskazywanie przedmiotów i nazw na obrazkach, w otoczeniu,
- opowiadanie historyjek obrazkowych,
- opowiadanie ilustracji, przeczytanego tekstu,
- udzielanie odpowiedzi na pytania,
- gry i zabawy ortofoniczne,
- ćwiczenia w czytaniu i pisaniu.

ćwiczenia w zakresie koordynacji wzrokowo – słuchowo – ruchowej :

- dobieranie par obrazków (identycznych) na materiale tematycznym (materiał tematyczny przedstawia przedmioty znane dziecku z otoczenia),
- dobieranie par obrazków (identycznych) na materiale tematycznym (materiał tematyczny prezentowany jest w formie figur i wzorów geometrycznych),
- identyfikowanie kolorów,
- wyszukiwanie w rzędzie obrazków jednego różniącego się szczegółem,
- wyszukiwanie wśród zestawu obrazków identycznego z pokazanym przez dorosłego,
- odnajdywanie w pomieszczeniu desygnatu wskazanego na obrazku,
- składanie z części (od dwóch do ośmiu) obrazka (tematycznego potem atematycznego) rozcinanego w obecności dziecka,
- dopasowanie połówek do obrazków tematycznych, potem atematycznych,
- uzupełnianie części twarzy prezentowanej na planszy,
- układanie postaci ludzkiej z części,
- dokładanie elementów (np. zwierzęta i ich głowy),
- dopasowanie obrazków do konturów ich cieni,
- układanie wzorów tematycznych (domek, pajacyk itp.) z figur geometrycznych,
- układanie wzorów atematycznych z figur geometrycznych,
- układanie białych, czarnych, biało-czarnych (cztery rodzaje) kwadratów w ramce według zamieszczonego wzoru przedstawionego na oddzielnych kartach,
- układanie wzorów w liniach (cztery linie imitujące linie w zeszyte) umieszczonych na paskach,
- ćwiczenia na materiale literowo wyrazowym:
 - wyodrębnianie charakterystycznych elementów mylonych liter różnicowanie par liter, np.: (b-d, m-n, a-o), różnicowanie konfiguracji sylabowych, np.: (bo-do, ba-da, itp.),
 - różnicowanie sylaby otwartej z zamkniętą,
 - wyróżnianie sylab z mylonymi literami
 - przepisywanie liter i wyrazów z literami często mylonymi,
- rozpoznawanie głosów zwierząt,
- różnicowanie dźwięków instrumentów,
- rozpoznawanie dźwięków wydawanych przez różne przedmioty,
- powtarzanie rytmu wystukiwanego ołówkiem na stoliku pod kontrolą wzroku, następnie bez kontroli wzroku.

- wspólne recytowanie wierszyków (terapeuta czyta jeden wers, dziecko powtarza),
- dzielenie wyrazów na głoski, litery i sylaby,
- różnicowanie dźwięków mowy przez powtarzanie głosek, określanie ich położenia w wyrazie,
- różnicowania głosek opozycyjnych. Należy przygotować dwa jednakowe pojemniczki, na każdym z nich widnieje zapis graficzny głoski, której różnicowanie dziecko będzie ćwiczyć, np.: š-s, ž-z, č-c, 3-3. Dziecku podaje się po jednym obrazku, głośno i wyraźnie wymawiając nazwy przedmiotów umieszczonych na ilustracjach. Zadaniem dziecka jest prawidłowe, umieszczenie karteczek z rysunkami w pudełkach. Przy kłopotach z różnicowaniem głosek, należy dziecku dostarczyć dodatkowych informacji, zwracając uwagę na to, jak zachowują się narządy mowy: Kiedy mówię szynka-wargo robią ryjek, kiedy mówię sanki-buzia się uśmiecha itp.
- różnicowanie głosek opozycyjnych bez korzystania z ilustracji. Zadaniem dziecka jest zaznaczanie w odpowiednich tabelkach, jaką głoskę usłyszało,
- zabawa w słowa: wymyślanie wyrazów na określoną głoskę, szukanie do nich rymu,
- zabawy słowne - wykonywanie umownego ruchu na hasło dźwiękowe,
- posługiwanie się narzędziami (łyżka, widelec, nóż, młotek, nożyczki, ołówek, pisak, pędzel, grzebień, spinacz, dziurkacz, sitko, miotełka, szufelka),
- otwieranie pojemników, odkręcanie butelek,
- nawlekanie koralików, przewlekanie sznurówki przez dziurki w deseczce,
- rysowanie palcem po piasku, masie solnej,
- rysowanie po śladzie łączenie kropek,
- zamalowywanie płaszczyzn,
- obrysowywanie konturów,
- rysowanie równoległe,
- rysowanie wg wzoru,
- dorysowywanie brakujących części na obrazkach,
- rysowanie samodzielne, dorysowywanie przedmiotu do zbioru,
- zabawa plasteliną i masą solną,
- wyklejanie konturów plasteliną.

ćwiczenia orientacji przestrzennej:

- określanie położenia poszczególnych przedmiotów w przestrzeni, na obrazku,
- rysowanie przedmiotów w odpowiednim położeniu:
 - dorysuj pod oknem ławkę,
 - obok drzewa dorysuj kwiatek,
 - dorysuj dym z komina,
 - nad drzewami dorysuj chmurkę,
 - włosy lalki z prawej strony pomaluj na żółto,
 - pomiędzy lakami narysuj piłkę,
- udzielanie słownej odpowiedzi na pytania:
 - gdzie leżą klucze? (na stole),
 - co znajduje się pod krzesłem? (klocek), obok czego stoi krzesło? (obok stołu),
- kolorowanie obrazka według instrukcji, np.:

- pola zaznaczone kółko zamaluj na czerwono,
- pola oznaczone kreską zamaluj na niebiesko,
- pola zaznaczone trójkątem zamaluj na czarno;
- utrwalanie rozróżniania stron ciała:
 - pokaż prawą rękę, lewą nogę, prawe oko,
 - co masz w lewej ręce, narysuj kreskę z prawej strony kartki,
- śledzenie przedmiotu przesuwanego od lewej do prawej,
- śledzenie linii (odnajdywanie drogi do przedmiotu),
- określanie kształtów graficznych w powietrzu:
 - figur geometrycznych,
 - liter,
 - dowolnych kształtów,
- rysowanie z zachowaniem kierunku od lewej do prawej, szlaczków o różnym kształcie, kształtów literopodobnych.

ćwiczenia pamięci:

- ćwiczenia pamięci symultatywnej
 - odszukiwanie dwóch, trzech wskazanych obrazków w całym zestawie,
 - zapamiętywanie układu geometrycznego eksponowanego na ilustracji i odtwarzanie go na rysunku.
- ćwiczenia pamięci sekwencyjnej
 - odszukiwanie w zestawie obrazków dwóch, trzech, pokazywanych wcześniej,
 - zapamiętywanie sekwencji ruchów przedstawionych przez terapeutę (stukanie młoteczką w szereg klocków),
 - zapamiętywanie układów figur geometrycznych eksponowanych kolejno, np. trójkąt, kwadrat, koło itp. (w zależności od zaawansowania ćwiczeń wprowadza się dodatkowo kolor jako cechę różnicującą).
- ćwiczenia pojemności pamięci
 - eksponowanie określonego wzoru, który po chwili znika z pola widzenia (tematycznego np. domek, potem aтематиycznego), ułożonego z figur geometrycznych różnej wielkości, kształtu i koloru i jego odtwarzanie.

ćwiczenia myślenia:

- ćwiczenia umiejętności przeprowadzania klasyfikacji
 - klasyfikacje tematyczne
 - budowanie zbiorów: pojazdy, owoce, narzędzia, naczynia itp.,
 - dobieranie par: parasol + chmurka, widelec + łyżka, choinka + bańka, czapka + szalik, but + skarpetka itp.,
 - wykluczenie elementu ze zbioru,
 - budowanie zbiorów według podanej (za pomocą obrazka) zasady
 - klasyfikacje aтематиyczne:
 - rozdzielanie klocków według jednej cechy: koloru, wielkości, kształtu,
 - rozdzielanie klocków według jednej cechy, np. tworzenie zbiorów trójkątów i kwadratów bez względu na wielkość i kolor.

- ćwiczenia umiejętności szeregowania
 - szeregowanie:
 - układanie ciągów tematycznych, np.: piłka od najmniejszej do największej,
 - układanie ciągów atematycznych, np.: rosnących okręgów, wzrastającego trójkąta,
 - uzupełnianie szeregu:
 - uzupełnianie brakującego elementu w szeregu,
 - układanie trzech, czterech, pięciu brakujących elementów w szeregu, przy podanym elemencie pierwszym i ostatnim.
- ćwiczenie umiejętności myślenia przyczynowo - skutkowego
 - układanie obrazków, na których pojedyncze przedmioty zmieniają się pod wpływem działania jakiegoś czynnika (instrukcja: Zobacz, ułóż te obrazki po kolei, a potem ty spróbuj zrobić tak samo; dziecko układa samodzielnie obrazki, uprzednio rozłożone przez badającego, po prawidłowym ich ułożeniu otrzymuje jeszcze dwa zadania),
 - układanie historyjek obrazkowych (instrukcja: Spróbuj ułożyć te obrazki po kolei tak, żeby można było opowiedzieć jakąś historię. Pomyśl, co wydarzyło się najpierw, a co potem).
- ćwiczenia myślenia indukcyjnego
 - wykrywanie relacji między elementami (uzupełnianie elementu w zbiorze i odszukiwanie brakującego elementu),
 - odnajdywanie brakujących elementów na podstawie znanych relacji (dobieranie brakujących elementów ze zbioru i rysowanie brakującego elementu).
- ćwiczenia myślenia symbolicznego
 - dopasowywanie schematów do przedmiotów (zadaniem dziecka jest odgadywanie, jaki przedmiot oznacza rysunek schematyczny, instrukcja: zobacz, tu są rysunki, które sama wykonałam. ponieważ nie umiem dobrze rysować, nie wszyscy potrafią odgadnąć, co narysowałam, to jest szafa, a to...),
 - kodowanie (zadaniem dziecka jest dopasowanie symboli do obrazków (instrukcja: Popatrz, każdy obrazek ma swój znaczek, spróbuj narysować takie znaczki pod twoimi obrazkami).

kształtowanie twórczej aktywności słownej:

poprzez tworzenie swobodnych tekstów, rymowanek

wyrabianie umiejętności posługiwania się mową poprawną pod względem gramatycznym:

- tworzenie rzeczowników, czasowników, przymiotników,
- tworzenie kategorii czasu, liczby, osoby,
- wprowadzanie pojęć i wyrazów, oznaczających stosunki między przedmiotami i osobami, tj. przyimki (na, nad, pod, przy, obok, itd.),
- rysowanie figur geometrycznych w różnym rozmieszczeniu jednych w stosunku do drugich (np. kwadrat i w środku krzyżyk, kółko obok kwadratu, nad nim kreskę),

- uzupełnianie tekstu, który należy uzupełnić przyimkami i spójnikami (ustnie lub pisemnie),
- w podobny sposób wprowadza się przysłowki,
- ćwiczenia konstrukcji zdań (układanie zdań z fragmentów znajdujących się na oddzielnych kartonikach, podanych w różnej kolejności),
- tworzenie form przypadkowych wyrazów, (np. narzędnik odpowiada na pytanie: kim? czym?) następnie zadawanie pytań i uzyskiwanie odpowiedzi (Czym się pisze? – odpowiedź - Pisz się...itp.).

Procedury osiągnięcia celów.

Realizacja powyżej zaprezentowanego programu wiąże się z koniecznością zastosowania różnorodnych pomocy, propozycji zawartych w literaturze fachowej, oraz własnych, opracowanych przez siebie. Zastosowanie pomoce:

- propozycje zabaw z książki „Zabawy rozwijające dla małych dzieci” H. Trawińska,
- zestawy ćwiczeń z książki „Zabawy rozwijające mowę dziecka” B. Hołyńska,
- ćwiczenia ortofoniczne z książki „Uczymy poprawnej wymowy” E. Sachajska,
- „Zabawy logopedyczne i nie tylko”, poradnik dla nauczycieli i rodziców E. Chmielewska,
- teksty wierszy i piosenek dla dzieci,
- instrumenty perkusyjne,
- autorskie scenariusze zajęć logorytmicznych, zabaw i ćwiczeń emisyjnych, ortofonicznych, wzrokowych, słuchowych, ruchowych, słowno – ruchowych, itp.,
- opracowane przez siebie pomoce,
- ćwiczenia rozwijające myślenie, pamięć i spostrzegawczości,
- gry i zabawy językowe, zestawy ćwiczeń rozwijających słuch fonematyczny,
- zestawy ilustracji, historyjek obrazkowych,
- różnorodne układanki, dobieranki, gry i domina obrazkowe, puzzle i inne,
- programy komputerowe.

W programie zastosowano testy do badania motoryki artykulacyjnej, oraz kwestionariusz badania mowy dziecka autorstwa Bilewicz Grażyna, Ziolo Brygida.

Zaproponowane w programie ćwiczenia i zabawy logopedyczne znajdują zastosowanie na różnych zajęciach, zarówno w pracy indywidualnej grupowej, jak i zbiorowej.

Przedstawione proste ćwiczenia logopedyczne, po konsultacji z logopedą prowadzącym terapię, mogą być wykorzystane przez nauczyciela lub rodziców (opiekunów). Przyczynią się one do urozmaicenia zajęć z dziećmi, usprawnią mowę, myślenie i ogólny rozwój dziecka.

Ewaluacja programu.

Ewaluacja programu dokonywana będzie systematycznie na podstawie obserwacji dziecka i jego aktywności w trakcie prowadzenia terapii.

Nadrzędnym celem terapii logopedycznej jest wykrywanie i usuwanie zaburzeń mowy. Osiągnięcie tego celu świadczy o powodzeniu terapii.

Miernikiem oceny pracy logopedycznej jest osiągnięcie następujących efektów:

- skorygowanie zaburzeń wymowy (dziecko potrafi prawidłowo wymawiać zaburzone głoski w izolacji, wyrazach, zdaniach, mowie spontanicznej),
- wzrost czynnego i biernego słownika dziecka (dziecko operuje coraz bogatszym słownikiem),
- prawidłowe stosowanie form gramatycznych i ortograficznych,
- prawidłowy rozwój emocjonalno – społeczny (dziecko chętnie wypowiada się, uczestniczy w życiu grupy).

Postępy terapeutyczne przebiegają w indywidualnym tempie dla każdego dziecka. Zadaniem nauczyciela – logopedy jest właściwe i systematyczne diagnozowanie poziomu umiejętności dziecka, ocena jakości i tempa zmian, dostosowanie metod, zasad i środków terapii do potrzeb i możliwości dziecka.

Analiza przebiegu i postępów dziecka powinna być dokonywana systematycznie na podstawie obserwacji rozwoju mowy, a także zachowań w różnych sytuacjach.

W pracy z dzieckiem konieczne jest indywidualne podejście i odpowiednia motywacja, wówczas zostaną osiągnięte zamierzone cele. Praca wymaga cierpliwości, wytrwałości i zaangażowania zarówno ze strony dziecka, logopedy, jak i domu rodzinnego. Efektywność ćwiczeń możliwa jest tylko poprzez wielokrotne powtarzanie. Na jakość pracy terapeutycznej i profilaktycznej wpływa również współpraca z nauczycielami, co pozwoli przedłużyć oddziaływania terapeutyczne i dokonać dokładniejszej analizy postępów dziecka i jego funkcjonowania w grupie.

Pomocna w ocenie wyników pracy logopedycznej może być:

ankieta dla rodziców, ankieta dla nauczycieli, karta badania mowy, kwestionariusz badania motoryki narządów artykulacyjnych.

Obserwacja sprawności językowej, rozwoju mowy, rozwoju emocjonalnego i społecznego dzieci objętych terapią pozwoli ocenić efekty włączenia tego programu do działań edukacyjnych przedszkola.